

Türkiye
Çocuklara
Yeniden
Özgürlük
Vakfı

Deprem ve Çocuk Mahpuslar Ön Araştırma Raporu

İçindekiler

Türkiye Çocuklara Yeniden Özgürlük Vakfı.....	2
Yönetici Özeti.....	3
Teşekkür	4
Giriş.....	5
Mevcut Durum	6
Türkiye’de çocuk adalet sistemi ile ilgili güncel veriler	8
Deprem ve mahpus çocuklar	9
Deprem sonrası TCYOV olarak Çalışmalarımız	10
Yöntem	12
1. Bölüm: Depremden sonra ne yapıldı, ne yapılmadı?	13
Deprem sonrasında avukatların ve baroların durumu	13
Deprem sonrasında çocuk adalet sisteminin durumu.....	14
Deprem sonrasında çocuk hapisanelerinin durumu	14
2. Bölüm: Deprem özelinde adli sistemdeki çocuklar ve çocuk mahpuslar için ne yapılmalı?.....	15
Bilgi Edinme ve Tespit.....	15
Barolar Arası Koordinasyon	15
Çocuk adaletinde kamu ve sivil toplum paydaşları arası iş birliği	16
Farkındalık ve kapasite geliştirme	16
Çocuk Yargılamasına Yönelik Talepler	17
3. Bölüm: Birlikte ne yapabiliriz?.....	18
Savunu Çalışmaları.....	18
Bilgi Paylaşımı (Barolar ve Vakıf arasında).....	18
Bilgi Üretimi.....	19
Erişilebilir olma	19
Çocukların yönlendirilmesi ve takibi.....	19
Toplantıya Geri bildirim.....	20
Sonuç	21

Türkiye Çocuklara Yeniden Özgürlük Vakfı

Türkiye Çocuklara Yeniden Özgürlük Vakfı olarak *“adalet sistemindeki ve risk altındaki çocukların yüksek yararının korunması yoluyla hiçbir çocuğun özgürlüğünden yoksun bırakılmadığı bir topluma erişmek”* vizyonu ile 30 yıldır çalışıyoruz. Bu doğrultuda,

- ✓ Risk altındaki çocukların adalet sistemine girmesini önleyici ve adalet sistemindeki çocuklara yönelik koruyucu modeller geliştirmeyi,
- ✓ Adalet sistemindeki ve risk altındaki çocuklara hizmet üreten kurumların çocuklar lehine güçlenmesine katkı sunmayı,
- ✓ Adalet sistemindeki çocuğa yönelik bakış açısının hak temelli dönüşümüne etki etmeyi,
- ✓ Savunuculuk yoluyla Türkiye’de çocuk adalet sisteminin gelişen uluslararası çocuk hakları standartlarına ulaşmasında rol oynamayı

hedefliyoruz.

Yönetici Özeti

Bu rapor, 6 Şubat 2023 depremlerinden sonra çocuk mahpusların durumunu tespit etmek ve atılması gereken adımları planlamak amacıyla 26 Nisan 2023 tarihinde yaptığımız, 14 il barosundan (Bolu, Bursa, Diyarbakır, Gaziantep, Hatay, İstanbul, İzmir, Kayseri, Kütahya, Malatya, Manisa, Muğla, Sakarya, Samsun) çocuk hakları alanında çalışan 21 avukatın katıldığı toplantı notlarının analiz edilmesi ile oluşturuldu. Rapor, toplantıya katılan avukatların deneyim ve aktarımları ile sınırlı olmakla birlikte, çocuk mahpuslar özelinde baro Çocuk Hakları Merkezi üyelerinin ve sivil toplumun bir araya geldiği ilk toplantının çıktısı olması ve depremden sonra çocuk adalet sisteminin ve infaz kurumlarının mevcut durumları hakkında durum tespitlerini içermesi nedenleriyle, ileride yapılacak çalışmalar için ön araştırma niteliğine sahip.

Raporun ilk bölümünde, deprem sonrasında avukatların ve baroların, çocuk adalet sisteminin ve çocuk hapisanelerinin durumunu, katılımcı avukatların tanıklılığıyla somutlaştırdık. Deprem özelinde adli sistemdeki çocuklar ve çocuk mahpuslar için ne yapılmalı sorusuna yanıt aradığımız ikinci bölümde, bilgi edinme ve tespit, barolar arası koordinasyon, çocuk adaletinde kamu ve sivil toplum paydaşları arası iş birliği, farkındalık ve kapasite geliştirme, çocuk yargılamasına yönelik talepler başlıklarına ulaştık. İş birlikleri üzerine değerlendirmeler yaptığımız üçüncü bölümde ise savunu çalışmaları, Barolar ve Vakıf arasında bilgi paylaşımı, bilgi üretimi, erişilebilir olma, çocukların yönlendirilmesi ve takibi konularında ortaklaştık.

Rapordaki tüm bulgular, depremin barolara, adliyelere, avukatlara ve çocuklara verdiği zarar nedeniyle **çocuk adalet sisteminde hızlı bir gerilemenin yaşanacağı tehlikesi ile karşı karşıya olduğumuzu gösteriyor.**

Deprem gibi travmatik bir yaşam olayının ardından çocukların kapalı kurumlarda tutulmaya devam edilmelerinin çocuğun yüksek yararı ilkesi, gelişim ve sağlık haklarının ihlali niteliğinde olduğunu hatırlatarak, raporumuzda yer alan

- **Çocuk ceza infaz kurumlarının bağımsız izlemeye açılması,**
- **Afete hazırlıklı barolar ve bu barolar arasında koordinasyon & destek mekanizmalarının oluşturulması,**
- **Afete hazırlıklı çocuklara özgü kurumlar ve bu kurumların hesap verebilir hale gelmesi,**
- **Baro, kamu ve sivil toplum örgütleri arasında iş birliklerinin geliştirilmesi,**
- **Adalet sistemi içindeki çocuklarla ilgili veri eksikliğinin giderilmesi**

taleplerinin, çocuk haklarını geliştirecek politikalar üretilmesi için hayati olduğunu vurguluyoruz.

Deprem ve Çocuk Mahpuslar Ön Araştırma Raporunun gelecek depremler beklenmeden çocuk mahpuslar için gereken adımların atılmasına katkı sunmasını diliyoruz.

Teşekkür

Toplantıya katılım göstererek, sürecin raporlaşmasına katkı sunan, zamanını ve emeğini çocuk mahpuslara ayıran tüm avukatlara teşekkür ediyoruz. Deprem bölgesinde yaşadıkları zorluklara rağmen toplantımıza katılarak depremin verdiği zarara yakından tanıklık etmemizi sağlayan avukat katılımcılarımıza ayrıca teşekkürlerimizi ve dayanışma duygularımızı iletiyoruz. Ve son olarak toplantının organizasyonunda görev alan Vakfımızın gönüllü avukatlarına ve toplantı notlarının oluşturulmasına katkı veren hukuk fakültesi öğrencilerine teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Giriş

Türkiye Çocuklara Yeniden Özgürlük Vakfı olarak, çalışmalarımızı 30 yılı aşkın süredir çocuk adalet sistemine ve özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocuk mahpuslara odaklanarak yürütmekteyiz. 6 Şubat 2023 tarihinde gerçekleşen, binlerce insanın hayatını kaybettiği iki büyük depremin etkilerini halen derinden hissederken, o günden bu yana depremden doğrudan ve/veya dolaylı etkilenen çocuk mahpuslarla ilgili çalışmalarımızı da sürdürmekteyiz.

2023 senesinde, 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı'nı depremden doğrudan ve/veya dolaylı etkilenen çocuk mahpusları gündeme taşımak için önemli bir fırsat olarak görerek, çocuk mahpuslarla ilgili yapılan çalışmalar hakkında deneyim paylaşmak, depremden sonra çocuk mahpusların ihtiyaçları ve hak ihlallerine ilişkin tespitte bulunmak ve gelecek adımları birlikte planlamak için baroların çocuk hakları merkezi üyelerini çevrimiçi bir buluşmaya davet ettik.

26 Nisan 2023 tarihinde çevrimiçi gerçekleştirdiğimiz toplantıya aralarında depremden etkilenmiş ve çocuk ceza infaz kurumlarının da bulunduğu 14 il barosundan (Bolu, Bursa, Diyarbakır, Gaziantep, Hatay, İstanbul, İzmir, Kayseri, Kütahya, Malatya, Manisa, Muğla, Sakarya, Samsun) toplam 21 avukat katılım gösterdi.

Vakfımızın moderatörlüğünde yürütülen toplantıya, *"Deprem sonrası çocuk mahpusların durumu, mevcut hak ihlalleri ve ihtiyaçlar"* ile ilgili sunumumuzla başladık ve katılımcı avukatlarla 3 oturum boyunca çocuk mahpuslar için deprem sonrası gerçekleştirilen çalışmalar, çocukların ihtiyaçları ve hak ihlalleri, gelecek dönemlere ilişkin planlamalar ve Vakfımız ile iş birliği önerileri üzerine değerlendirmeler yaptık. Toplantımızın ardından deprem sonrasında adli sistemdeki çocukların yaşadıklarının, bu çocuklar için yapılanların, yapılmayanların ve yapılması gerekenlerin kamuoyu ile paylaşılması için toplantı notlarımızı raporlaştırdık. Dileriz bu rapor, gelecek depremler beklenmeden çocuk mahpuslar için gereken adımların atılmasına katkı sunar.

Depremin 6. ayında kayıplarımızı saygıyla anarken, depremden zarar gören herkes için adalet talep ediyoruz.

Mevcut Durum

6 Şubat 2023 tarihinde gerçekleşen, merkez üssü Kahramanmaraş Pazarcık ve Elbistan olan 7.7 ve 7.6 büyüklüğündeki iki büyük deprem, 11 ilde büyük yıkıma yol açtı, resmi verilere göre 48 binden fazla insan hayatını kaybetti, yarım milyondan fazla bina hasar gördü. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi (Komite), 2 Haziran 2023 tarihinde açıkladığı Türkiye hakkındaki sonuç gözlemlerinde, Şubat 2023 depremlerinden kaynaklanan vahim insani durumun ülkenin Güneydoğusunda Sözleşme'nin uygulanmasının önünde engel teşkil ettiğini, depremin 2,5 milyon çocuğun evsizlik de dahil olmak üzere aşırı yoksunluk yaşamasına ve temel hizmetlere erişememesine neden olduğunu belirtti¹.

Deprem öncesinde, Türkiye'de hak ihlalleri yaşayan çocuk gruplarının başında 12-18 yaş arasında adli sisteme giren, tutuklanarak ya da hapis cezası olarak ceza infaz kurumlarında tutulan çocuklar geliyordu. Komite, son sonuç gözlemlerinde, Türkiye'de ceza sorumluluk yaşının düşüklüğüne, çocukların yargılama öncesinde uzun süren tutukluluk sürelerine, hapis cezasına alternatiflerin yetersizliğine, yargılama dışına çıkartmaya yönelik tedbirlere yeterince başvurulmamasına, çocuk koruma süreçlerinin güçlendirilmesi ihtiyacına, çocuklara yönelik hukuki yardıma ilişkin kalite sorunlarına tekrar işaret etti ve çocuk adalet sistemini Sözleşme ve diğer uluslararası standartlarla tam uyumlu hale getirilmesi için atılması gereken adımları sıraladı.

- ✓ Türkiye'nin taraf olduğu Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin (BMÇHS) göre, 37'nci maddesine göre, özgürlüğünden yoksun bırakıcı hapis cezaları ve tedbirler ancak en son çare olarak en kısa süreyle sınırlı olarak uygulanabilir. Özgürlüğünden yoksun bırakılan her çocuğa insancıl biçimde ve insan kişiliğinin özünde bulunan saygınlık ve kendi yaşındaki kişilerin gereksinimleri göz önünde tutularak davranılacaktır.
- ✓ Sözleşmenin 40'inci maddesine göre Taraf Devletler, hakkında ceza yasasını ihlâl ettiği iddia edilen ve bu nedenle itham edilen ya da ihlâl ettiği kabul edilen her çocuğun; çocuğun yaşı ve yeniden topluma kazandırılmasının ve toplumda yapıcı rol üstlenmesinin arzu edilir olduğu hususları göz önünde bulundurularak, taşıdığı saygınlık ve değer duygusunu geliştirecek ve başkalarının da insan haklarına ve temel özgürlüklerine saygı duymasını pekiştirecek nitelikte muamele görme hakkını kabul ederler.

¹https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRC%2FC%2FTUR%2FCO%2F4-5&Lang=en

Deneyimlerimiz, aşağıdaki başlıklarda, çocuk mahpusların maruz kaldığı zorlukları ve insan hakları izleme çalışmaları için odaklanılmasını önerdiğimiz konuların kısa bir özetini işaret ediyor:

- Basına ve adliyeye yansıyan kurumlardaki işkence ve kötü muamele beyanları ile çıplak arama, tecrit gibi hak ihlali oluşturan keyfi uygulamalar, cezasızlıkla sonuçlanan yargılamalar,
- Kurumların yerleşim yerlerine uzaklığı, fiziksel koşullarındaki sınırlılıklar; çocukların aile ve ziyaretçi yoksunlukları,
- Kurumlarda eğitim, sağlık, psiko-sosyal destek, beslenme, hijyen haklarına erişimde yaşanan güçlükler,
- Çocukların etkili hukuki desteğe ve avukata erişiminde yaşanan sorunlar, adil yargılanma hakkı ihlalleri, çocuk mahkemelerinin sayıca azlığı, uzun süren yargılamalar,
- Çocukların maruz kaldığı disiplin cezaları, şikâyet ve itiraz mekanizmalarının etkisizliği,
- Uzmanlaşmış personel, yargı görevlisi ve idareci eksikliği,
- Tahliye sonrası destek mekanizmalarının yokluğu ve çocukların tekrarlayan şekilde adli sisteme girmesi
- İnfaz kurumlarının bağımsız izlemeye kapalı olması, çocuk dostu başvuru mekanizmalarının eksikliği,
- Adli sistem ve sosyal hizmetler arasındaki koordinasyon eksikliği.

Türkiye’de çocuk adalet sistemi ile ilgili güncel veriler

- TÜİK istatistiklerine 2021 yılında **güvenlik birimine gelen veya getirilen çocukların** karıştığı olayların **132 bin 943’ü suça sürüklenme nedeni** ile gerçekleşmişken 2022 yılında bu sayı **206 bin 853'e** ulaştı. Bu çocukların %37,8'ine yaralama, %25,2'sine hırsızlık, %4,5'ine uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanmak, satmak veya satın almak, %4,2'sine pasaport kanununa muhalefet suçu, %4,1'ine ise tehdit suçları isnat edildi².
- Adalet Bakanlığı Adli İstatistiklerine göre 2021 yılında ceza mahkemelerine getirilen dosyalardaki **suça sürüklenen çocuk sayısı 95.755** ve önceki yıllardan devreden dosyalarla birlikte **228.895 çocuğun yargılanmasına devam ediliyor**,³
- Adalet Bakanlığı Adli İstatistiklerine göre 2021 yılında çocuklar hakkında verilen **mahkûmiyet kararlarının % 40,8'i hapis cezası**,⁴
- Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü sitesinde paylaşılan verilere göre 3 Temmuz 2023 itibarıyla 1.496'sı oğlan ve 63'ü kız olmak üzere toplam **1.559 çocuk tutuklu**ken 975'i oğlan ve 38'i kız olmak üzere toplam **1013 çocuk ise hükümlü** bulunuyor,⁵
- Adalet Bakanlığı tarafından yayınlanan Ceza İnfaz Kurumu İstatistiklerine göre 2022 senesinde 3 Temmuz 2023 itibarıyla 12-17 yaş grubunda olup 18 yaşını doldurmamış **hükümlü çocukların sayısı 1.373**⁶,
- Ankara (Sincan), Diyarbakır, Hatay, İstanbul (Maltepe), İzmir, Kayseri, Mersin (Tarsus), Samsun (Kavak) ve Tekirdağ (Çorlu) illerinde Çocuk ve Gençlik Kapalı Ceza İnfaz Kurumu bulunmakla beraber,⁷ Ankara, Elazığ, İstanbul, İzmir (Urla) Çocuk Eğitimevileri bulunuyor⁸,
- 20.02.2023 tarihinde Adalet Bakanlığı tarafından yapılan açıklamada 6 Şubat depremleri nedeniyle Hatay Çocuk ve Gençlik Kapalı Ceza İnfaz Kurumunda bulunan 63 çocuk hükümlü ve tutuklunun tedbir amaçlı olarak, Samsun ilinde bulunan Kavak Çocuk ve Gençlik Kapalı Ceza İnfaz Kurumu'na nakledildiği bildirildi⁹,

²<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Güvenlik-Birimine-Gelen-veya-Getirilen-Cocuk-Istatistikleri-2022-49662&dil=1>

³Tablo 2.1.1 Ceza Mahkemelerinde Suça Sürüklenen Çocuk Sayısı, TÜRKİYE, 2014-2021 <https://adlisicil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/310520221416422021H%C4%B0ZMETE%C3%96ZELK%C4%B0TAP.pdf>

⁴ Tablo 2.1.10 Ceza Mahkemelerinde Suça Sürüklenen Çocuklara İlişkin Verilen Mahkûmiyet Kararlarının Niteliklerine Göre Sayısı, TÜRKİYE, 2014-2021 <https://adlisicil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/310520221416422021H%C4%B0ZMETE%C3%96ZELK%C4%B0TAP.pdf>

⁵ <https://cte.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/6072023083806istatistik-5.pdf>

⁶<https://adlisicil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/22052023101534Haber%20B%C3%BCIteni%20-%20CTE%202022.05.2023.pdf>

⁷ Çevrimiçi: <https://cte.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/hatay-cocuk-ve-genclik-kapali-ceza-infaz-kurumundan-nakledilen-cocuk-hukumlu-ve-tutuklular21022023041330>

⁸ <https://cte.adalet.gov.tr/home/haritaliste>

⁹<https://cte.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/hatay-cocuk-ve-genclik-kapali-ceza-infaz-kurumundan-nakledilen-cocuk-hukumlu-ve-tutuklular21022023041330>

Deprem ve mahpus çocuklar

Yaşanan deprem nedeniyle çocuk mahpusların karşı karşıya kalabileceği hak ihlalleri ve oluşabilecek özel ihtiyaçlar:

Yas hakkı ihlali

İşkence ve kötü muamele

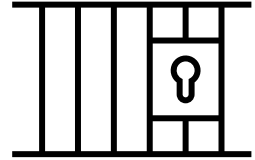
Maddi destekten yoksun kalma

İletişim kanallarından yoksun kalma

Ziyaretçiden yoksun kalma

Avukat desteğinden yoksun kalma

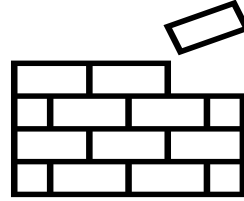
Tutukluluk incelemelerinin yapılamaması

Öğrenim hakkından yoksun kalma

Sosyal etkinliklerden yoksun kalma

Duruşmaların ertelenmesi

Kurum uzman/personel sayısında azalma

Kurumların acil eylem planlarının olmaması

Sevker nedeniyle kurum nüfusunun kalabalıklaşması

Riskli yapılarda tutulma

Korunma ihtiyacının doğması

Tahliye sonrası destek yokluğu

Psikolojik destek ihtiyacı

Deprem sonrası TCYOV olarak Çalışmalarımız

6 Şubat depremlerinin hemen ardından afet sürecinde çocukların iyi ve güvende olmasının sağlanması ve çocuk haklarının korunmasına yönelik çalışmaları kamu kurumlarıyla, ulusal/ yerel ağlarla ve uluslararası kurumlarla iletişim içinde yürütmek amacıyla kurulan **Afet Çocuk Sivil Koordinasyon Ekibinin** bir parçası olduk.

Koordinasyon içinde kurulan Mahpus Çocuklar Alt Çalışma Grubu ile birçok toplantı gerçekleştirdik ve deprem sonrasında mahpus çocuklar için taleplerimizi oluştururken yaşanan hak ihlallerini görünür kılmaya çalıştık.

17 Şubat 2023 tarihinde, kamuoyuyla ve ilgili tüm resmî kurumlarla paylaştığımız **“Hapishanedeki Çocuklar İçin Acil Çağrımızdır!”** başlıklı metinle, mahpus çocuklar için yapılması gerekenleri sıraladık ve yetkili kurumları doğrudan işaret ederek görevlerini yerine getirmeye çağırdık¹⁰. Acil çağrıda vurguladığımız üzere, çocuklar için tutuklamanın en son çare olmasına yönelik temel ilkenin dikkate alınmasını, yaşanan depremin etkileri göz önüne alınarak çocukların tahliyeleri yönünde harekete geçilmesini, tahliye kararları verilirken çocuğun korunma ihtiyacına ilişkin koruyucu ve destekleyici tedbirlerin alınmasını, tüm ceza infaz kurumlarında sosyal hizmet uzmanları ve psikologların görev yaptığı kriz masalarının kurularak, her çocuğun afet nedeniyle oluşan ihtiyacının tespit edilmesini, ihtiyaçları doğrultusunda çocuğun esenliğini koruyacak adımların atılmasını, mahpus çocukların, deprem nedeniyle içinde buldukları güncel durum hakkında açıklama yapılmasını, afet yönetimi kapsamında hapishanelerde atılacak adımlardan tüm kamuoyunun düzenli haberdar edilmesini talep ettik. İlgili metinde, Türkiye Barolar Birliğinin de dahil olduğu kurumlardan deprem sonrasında hapishanelerde yürütülecek süreçlerin çocuğun yüksek yararı doğrultusunda ilerleyebilmesi için izleme ve denetleme sorumluluğunu yerine getirmesini istedik.

22 Şubat 2023 tarihinde yayınladığımız **“Depremler olurken hapishanelerde de çocuklar olduğunun farkında mısınız?”** başlıklı bilgi notu ile Hatay Çocuk Hapishanesi’nde tutulan 163 çocuk hükümlü ve tutuklunun Samsun, Kavak Çocuk Hapishanesi’ne nakledildiğini duyurması üzerine Adalet Bakanlığı’na ve Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü’ne aşağıdaki sorularımızı yönelttik¹¹:

- *Çocuklara ailelerinin durumu hakkında bilgilendirme yapıldı mı?*
- *Ailelerini kaybeden çocuklar varsa yakınlarıyla görüşmeleri sağlandı mı?*
- *Çocukların yas tutma hakkı gözetilerek ölüm izni verildi mi?*
- *Ailelere çocuklar hakkında bilgi verildi mi?*
- *Çocukların sevk edileceği konusunda ailelerine ve avukatlarına bilgi verildi mi?*
- *Çocuklar ne şekilde sevk edildi?*

¹⁰ <https://afetcocukkoordinasyon.org/hapishanelerdeki-cocuklar-icin-acil-cagrimizdir/>

¹¹ <https://afetcocukkoordinasyon.org/depremler-olurken-hapishanelerde-de-cocuklar-oldugunun-farkinda-misiniz>

- *Sevk sırasında çocukların yanında psikososyal destek sunabilecek bir uzman görevlendirildi mi?*

Aradan geçen 6 ayda talep ettiğimiz konularda hangi adımların atıldığı yetkili kurumlar tarafından paylaşılmadığı gibi cevabını beklediğimiz sorular hakkında kamuoyu da bilgilendirilmedi. Bu durum, deprem sonrasında mahpus çocuklarla ilgili savunuculuk ve izleme çalışmalarına yoğunlaşmamız gerektiğini açıkça gösteriyor. Bu tür çalışmalarda, insan haklarını korumak ve savunmakla görevli olan barolarla birlikte hareket etmenin önemine ve etkililiğine inanıyor, bu nedenle raporumuzun yeni iş birliklerine zemin hazırlamasını umuyoruz.

Yöntem

Bu çalışma, 6 Şubat 2023 depremlerinden sonra çocuk mahpusların durumunu tespit etmek ve atılması gereken adımları planlamak amacıyla yaptığımız, 14 il barosundan 21 avukatın katıldığı toplantı notlarının analiz edilmesi ile oluşturuldu.

Toplantıya, Türkiye Barolar Birliği ve il barolarının çocuk hakları merkez/komisyon/kurullarına (ÇHM) üye avukatlar davet edildi. Hazırlık sürecinde, toplantıya katılım durumu hakkında bilgi almak için tüm barolar telefonla arandı ve yazı cevabı birebir takip edildi ancak çok sayıda baro toplantıya katılım durumu ile ilgili olumlu ya da olumsuz geri dönüş yapmadı. Yanıt beklediğimiz baroların ÇHM üyesi avukatlarına ulaştığımızda, baro yönetim kurulu kararı beklendiği, karar alınmadan toplantıya katılım sağlanamayacağı bildirildi.

Toplantıya, Bolu, Bursa, Diyarbakır, Gaziantep, Hatay, İstanbul, İzmir, Kayseri, Kütahya, Malatya, Manisa, Muğla, Sakarya, Samsun barolarından çocuk hakları alanında çalışan avukatlar katılım gösterdi. 3 bölümden oluşan, 4 saat süren ve grup çalışmalarını da içeren toplantı, baroların mahpus çocuklarla yaptıkları çalışmalar açısından deneyim paylaşımına, çocukların yaşadıkları hak ihlallerinin tespitine ve ileride yapılacak çalışmalardaki ihtiyaçların belirlenmesine olanak tanıdı.

Bu rapor, toplantıya katılan avukatların deneyim ve aktarımları ile sınırlı olmakla birlikte,

- Çocuk mahpuslar özelinde baro ÇHM üyelerinin ve sivil toplumun bir araya geldiği ilk toplantı olması,
- Depremden sonra çocuk adalet sisteminin ve infaz kurumlarının mevcut durumları hakkında durum tespitlerini içermesi

nedenleriyle, ileride yapılacak çalışmalar için ön araştırma niteliğine sahip.

1. Bölüm: Depremden sonra ne yapıldı, ne yapılmadı?

Katılımcı avukatlar, deprem sonrasında çocuk adalet sistemi çerçevesindeki çalışmalarını paylaşıyor; depremden doğrudan etkilenen illerden Diyarbakır, Hatay ve Malatya Barolarından avukatlar, yapılan çalışmaların yanı sıra depremin çocuk adalet sistemine etkisini, ortaya çıkan ihtiyaçları ve hak ihlallerini de aktardılar. Buna göre:

Deprem sonrasında avukatların ve baroların durumu

- Deprem bölgesinden toplantıya katılan avukatlar, depremden son derece olumsuz etkilendiklerini, arama kurtarma çalışmalarında eksiklikler ve gecikmeler olduğunu, kendilerinin yakınlarını enkazdan çıkarmak zorunda kaldıklarını, resmi kurumlardan daha önce gönüllü sivillerin arama kurtarma çalışmalarına katıldığını ve temel ihtiyaç malzemelerini sağladığını, depremin üzerinden günler geçmesine rağmen halen bir çok avukatın sabit çalışma mekanının olmadığını, çevrimiçi yaptığımız toplantıya da konteyner kentlerden katılım sağladıklarını ilettiler.
- Deprem bölgesinde deprem nedeniyle hayatını, yakınlarını, ev ve ofisini kaybeden, çalışamayacak durumda olan, başka illere göç eden avukat sayısının fazla olduğu, bu nedenle depremden etkilenen barolarda ekip çalışması yapılmasının zorluklar barındırdığı, çocuklarla ilgili yapılan çalışmaların bireysel çabalarla yürütüldüğü belirtildi.
- Arama kurtarma çalışmaları sırasında, çocukların enkaz altından çıkarıldıktan sonra ailelerine teslim sürecinde sorunlar yaşandığını, çocukların tanımadıkları kişilere ve cemaat tarzı yapılanmalara teslim edildiğine dair ihbarlar aldıklarını, çadırkentlerde çocuk ihmal ve istismarı riskinin yoğun olduğunu, çok fazla çocuk hakkında kayıp bildirimini bulunduğunu, baroların öncelikli olarak çocuk hakları ile ilgili bu konularda çalışmalar yürütmek durumunda kaldığı iletildi.
- Deprem bölgesinden katılan avukatlar, deprem öncesinde ceza infaz kurumlarını ziyaret edebildiklerini, burada çocuklarla çalışma yapabildiklerini, adli sistemdeki çocuklarla ilgili olarak sınırlı da olsa yerel yönetimlerle çalışabildiklerini ancak şehirlerin, baroların, adliyelerin ve avukatların depremden gördükleri zarar nedeniyle gelecek çalışmalarla ilgili imkansızlıklar yaşadıklarını bildirdiler.
- Depremden ardından deprem bölgelerine komşu baroların da çalışmalarının merkezine depremi aldığı, bu nedenle ceza infaz kurumundaki görüşmelerin seyreltiği, deprem bölgesinde yapılan çalışmalara ağırlık verildiği ifade edildi.

Deprem sonrasında çocuk adalet sisteminin durumu

Deprem sonrasında pek çok bölgede,

- Savcılıklar dışında adli mercilerin çalışamaz halde geldiği,
- Çocuk şube müdürlüklerinin hasarlı olması nedeniyle suça sürüklenen çocuk sıfatıyla adli sisteme giren çocukların işlemlerinin genel kollukça yapıldığı,
- Adliyelerin yıkılması nedeniyle çocuk mahkemelerinin yargılama faaliyeti yürütemediği, çocuk hakimlerine ulaşılamadığı,
- Farklı illere sevk edilen tutuklu çocukların dosyalarında tutukluluk incelemesi ve duruşma gibi konularda belirsizlik olduğu,
- CMK görevlendirmesi ile çocuklara atanan ve vekalet ilişkisi ile çocukları temsil eden müdafiler arasında depremden etkilenerek hukuki destek sunamayacak durumda olan avukatların bulunduğu

belirtili.

Deprem sonrasında çocuk hapisanelerinin durumu

- Deprem bölgesindeki hapisanelerde bulunan mahpusların farklı illerdeki kurumlara sevk edildiği,
- Malatya ve Hatay'da bulunan ceza infaz kurumlarında isyan çıktığına, mahpusların işkence ve kötü muameleye maruz kaldığına dair ihbarlar geldiği,
- Hatay Çocuk Kapalı Ceza İnfaz Kurumundaki mahpus çocukların sevk işlemi için saatlerce soğukta bekletildikleri, bu süreçte çocuklar için gerekli önlemlerin alınmadığı, çocukların sevk işlemi ile ilgili yeterince bilgilendirilmedikleri, sevk için beklenildiği sırada çocuklara yönelik şiddet eylemlerinin gerçekleştiğine dair ihbarlar alındığı,
- Deprem bölgesindeki çocuk mahpuslar arasında depremden sonra ailelerinden haber alamayanların olduğu, bazı çocuklara da ailelerinin ulaşamadığı,
- Hatay Çocuk Kapalı Ceza İnfaz Kurumundan Kavak Çocuk Kapalı Ceza İnfaz Kurumuna sevk edilen çocuklar için henüz deprem odağında çalışma yapılmadığı ancak Mart ayında 19 Mayıs Üniversitesi ile "iyileştirme faaliyetleri" kapsamında bir iş birliği protokolü imzalandığı,
- Hatay Çocuk Kapalı Ceza İnfaz Kurumundan Kavak Çocuk Kapalı Ceza İnfaz Kurumuna sevk edilen çocukların büyük kısmının ailesinin deprem bölgesinde yaşadığı bu nedenle aileleri ile görüşme konusunda sorun yaşayan çocuklar bulunduğu,
- Sevk edilen kadın mahpuslar arasında 0-6 yaş arasındaki çocuğu olan annelerin de bulunduğu, mahpus çocuklara nazaran mahpus annelerin çocukları hakkında bilgiye ulaşmada avukatların daha büyük zorluk yaşadığı

belirtili.

2. Bölüm: Deprem özelinde adli sistemdeki çocuklar ve çocuk mahpuslar için ne yapılmalı?

Raporun giriş bölümünde, deprem sırası ve sonrasında çocuk mahpusların karşılaşılabileceği olası hak ihlalleri ve ihtiyaçları vurgulanmıştı. Raporun birinci bölümünde özellikle deprem bölgesinden katılımcıların paylaştıkları sorunlar ve ihtiyaçlar somutlaşırken, ikinci bölümde çocuk mahpusların ve adli sisteme girme riski altında bulunan çocukların haklarına erişimini sağlamak için ne yapılmalı sorusuna cevap arandı.

Grup çalışması yaparak fikir üretmeleri için 4 gruba ayrılan 21 avukat katılımcı, çevrimiçi oluşturulan odalarda, 30 dakika boyunca tartışarak yapılması gereken toplam 19 farklı eylem önerisinde bulundular. Bu önerileri, bilgi edinme ve tespit, farkındalık artışı ve kapasite geliştirme, barolar arası koordinasyon, çocuk adaletinde kamu ve sivil toplum paydaşları arası iş birliği ve kamu kurumlarına öneriler başlıkları altında kategorilendirdik:

Bilgi Edinme ve Tespit

Katılımcı avukatların dile getirdiği önerilerin yarısından fazlasının, sayılan diğer başlıkların yanında bilgi edinmeye ilişkin ihtiyacı içerdiğini vurgulamak isteriz. Nitekim **adalet sistemi içindeki çocuklarla ilgili nicelik ve niteliksel bilgi eksikliği, çocukların haklarına erişimine katkı sunulabilmesinin önündeki en büyük engellerden biri olmaya devam ediyor.**

- Adli sisteme girmiş çocuklar (herhangi bir nedenden ötürü güvenlik birimine gelen veya getirilen çocuk, çocuk mahpus, mahpus anneleri ile kalan çocuk) hakkında ayrıştırılmış (yaş, cinsiyet, eğitim durumu, ikameti, uyruğu, tutukluluk süreleri vb.) verilerin düzenli aralıklarla paylaşılması için bilgi edinme başvurularında bulunulmalı ve bu veriler izlenmeli,
- Depremi etkilediği bölgelerde kapalı kurumlarda kalıp da depremden doğrudan etkilenen çocuklar tespit edilmeli,
- Depremi etkilediği bölgelerde yakınları olan çocuk mahpuslar tespit edilmeli,
- Kapalı kurumlarda kalan çocukların doğrudan veya dolaylı olarak depremden etkilenmiş olduğu göz önünde bulundurularak çocukların ihtiyaçları saptanmalı, gerekli psiko-sosyal destek ile koruyucu destekleyici tedbirlere erişimleri sağlanmalı.

Barolar Arası Koordinasyon

- Deprem bölgesindeki barolar ile deprem sonrası nakillerinin sağlandığı illerdeki barolar ortak bir çalışma içerisinde olmalı. Bu ortak çalışmalar yoluyla, yaşanan hak ihlalleri gibi bilgilere ulaşılabilir, bu bilgiler istatistiki veriye dönüştürülebilir. Depremden etkilenen illerdeki barolar ile diğer illerdeki baroların ortak çalışma yürütmeleri, deprem bölgesindeki avukatlarla dayanışmaya katkı sunabilir.

- Çocuk hakları merkezi/komisyonu olmayan veya aktif çalışmayan baroların bulunduğu illerde çocuk hakları odaklı çalışmalar yürütülmeli, bilgi ve deneyim paylaşımı gibi konularda barolar arası bölgesel iş birlikleri yapılmalı.
- Çocuk hakları alanında çalışan gönüllü avukatlar ve sivil toplum örgütleri ile beraber olağanüstü durumlarda çocuk hakları alanında yapılacaklarla ilgili bir acil durum iletişim ağı oluşturulmalı, böylece barolar arası iletişim iş birliği güçlendirilmeli.

Çocuk adaletinde kamu ve sivil toplum paydaşları arası iş birliği

- Çocuk hakları alanında çalışan baro ve sivil toplum örgütleri olağanüstü durumlarda çocuk hakları alanında yapılacaklarla ilgili iş birliğine dair acil durum eylem planı oluşturmalı,
- Barolar, sivil toplum örgütleri ve hatta vatandaşlar iş birliği içinde hareket ederek, ilgili bakanlıklara bilgi edinme başvuruları yapmalı, çocuk haklarının hayata geçmesi için oluşturulan talepleri sunmalı.
- Barolar, çocuk ceza infaz kurumlarının bulunduğu illerde yerel sivil örgütlenmeler ile ilişki kurmalı, bu ilişki çocukların maruz kaldığı hak ihlallerini tespit ve müdahale için kaynak oluşturmalı.
- Yerelde çocuk adalet sisteminde görev yapan yargı mensuplarıyla düzenli şekilde iletişime geçilmeli.
- Ceza infaz kurumları ile iş birliği içinde kurumda kalan çocuklardan ziyaretçi desteği olmayanlar tespit edilmeli, çocuklar talepleri doğrultusunda baro tarafından ziyaret edilmeli ve haklarına erişimleri için destek verilmeli,
- Kamu ve sivil toplumu içeren bölgesel iş birlikleri sağlanarak bilgi alışverişi daha sağlıklı yürütülmeli.

Farkındalık ve kapasite geliştirme

- Deprem gibi doğal afetler ve insan kaynaklı afetler için her baro acil eylem planı hazırlamalı.
- Adli sisteme girmiş çocuklara ilişkin hem olağan hem de afet gibi olağanüstü durumlarda yaşayabilecekleri hak ihlallerine karşın avukatların ve kamuoyunun farkındalığını arttırmak için sosyal medya barolar tarafından etkili kullanılmalı.
- Barolar başta CMK görevlendirmesi alan avukatlara olmak üzere tüm avukatlara çağrı yaparak adli sisteme girmiş çocukların yaşadıkları hak ihlallerinin baroya bildirilmesini sağlamalı, bu hak ihlalleri raporlanmalı ve yasal süreçlerin takibi sağlanmalı.
- Barolar tarafından başta CMK görevlendirmesi alan avukatlara olmak üzere çocuklarla ilgili dosyaları takip eden tüm avukatlara, çocuk hakları ile ilgili ulusal ve uluslararası mevzuat, çocukla iletişim ve çocuk gelişimi konusunda düzenli eğitimler verilmeli, bu eğitimler tekrarlanmalı ve eğitimlerin etki değerlendirmesi yapılmalı.

Çocuk Yargılamasına Yönelik Talepler

- Depremden etkilenen tüm çocukların Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Kültür Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı tarafından takibi yapılarak, okula devamları, sosyal, kültürel ve sportif faaliyetlere katılımları sağlanmalı; ilgili tüm kurumlarca çocuk suçluluğunu önleyici çalışmalar yapılmalı.
- Çocuk adalet sistemi içinde yer alan tüm kurumlar afetler karşısında acil eylem planlarını oluşturmalı.
- Çocuk adalet sistemi içinde görev alan çocuğa özgü tüm kurumlar (Kolluğun çocuk birimi, savcılık çocuk büro, adli destek ve mağdur hizmetleri, çocuk savcılıkları, çocuk mahkemeleri, denetimli serbestlik çocuk büro vb.) deprem bölgelerinde yeniden faaliyete geçirilmeli.
- Depremden etkilenen illerdeki çocuk dosyaları, bu illerde yargılama faaliyetine geçilmesi uzun sürecekse, çocuk mahkemesi bulunan çevre illere dağıtılmalı, bu durumda çocukların yargılamaya etkili katılımlarını sağlayacak önlemler alınmalı.
- Depremden etkilenen illerde, çocuklara özgü kurumlar faaliyete geçene kadar mevcut kolluk biriminde çocuklar için ayrı fiziki alanlar oluşturulmalı, çocukların yetişkinlerle bir arada tutulması engellenmeli.
- Deprem bölgesinden başka illere sevk edilen mahpus çocuklar için kovuşturmayı hızlandıracak önlemler alınmalı, çocukların tutulduğu illerde etkili hukuki desteğe erişebilmeleri için baroların CMK ya da adli yardım birimleri üzerinden çocuklara avukat ataması yapılmalı.
- Deprem bölgesindeki tutuklu çocukların güvenli şekilde tahliyeleri sağlanmalı, tahliye edilen çocuklar hakkında koruyucu ve destekleyici tedbirlere başvurulmalı.
- Uzun tutukluluğun önüne geçilmesi için istinaf ve temyiz mercilerinde çocuk dosyaları öncelikli ele alınmalı; yüksek yargıda çocuklarla ilgili dosyalarda çocuk hukukunu bilen çocuk tetkik hakimleri görev almalı ya da çocuk daireleri kurulmalı.

3. Bölüm: Birlikte ne yapabiliriz?

Toplantının son bölümünde, katılımcılar, adli sistemdeki çocuklar ve çocuk mahpuslar özelinde, çocuk hakları alanında çalışan sivil toplum örgütleri ile baroların hangi konularda iş birliği kurabileceği konusuna odaklandılar. Katılımcıların, barolardaki faaliyetleri sırasında sivil toplum örgütleri ile iş birliği yapılmasıyla ilgili duydukları ihtiyaca ilişkin aktarımlarını 5 başlıkta kategorilendirdik.

Savunu Çalışmaları

- Raporun ikinci bölümde yer alan çocukların yargılamalarına yönelik talepler başta olmak üzere tüm önerilerin hayata geçmesi,
- Adalet Bakanlığı'nın çocuk mahpuslarla ilgili düzenli bilgi açıklaması, kurumların şeffaflığının sağlanması,
- Çocukların tutulduğu kapalı kurumların sivil denetime açılması, baroların dahil olduğu izleme heyetlerinin oluşturulması,
- Çocukların maruz kaldığı işkence ve kötü muamelede cezasızlıkla mücadele edilmesi,
- Çocuk adalet sisteminde çalışanların uzmanlaşmasında rol oynanması,

için sistematik çalışmalar yürütülebilir, eylem planları oluşturulabilir, Adalet Bakanlığına çağrı yapılabilir, ilgili kurumlarla diyalog geliştirilebilir.

Bilgi Paylaşımı (Barolar ve Vakıf arasında)

- Vakıf, geliştirdiği ve hali hazırda birçok baroda uyguladığı “Adli sistemdeki/hapishanedeki çocukla hak temelli çalışmak” başlıklı eğitim programını daha çok baroya ulaştırabilir.
- Vakıf tarafından Baroların çocuk hakları merkezlerinde görev alan avukatlara yönelik eğitici eğitimleri tasarlanabilir.
- Vakıf, çocuk adalet sistemi ve infaz kurumları için izleme yapmak isteyen barolara eğitim, raporlama, danışmanlık, süpervizyon gibi konularda destek verebilir.
- Daha çok baronun infaz kurumunda izleme yapması için baroların birbiri ile deneyim paylaşımları konusunda Vakıf kolaylaştırıcılık yapabilir.
- Vakıf çocuk adalet sistemine ilişkin yaptığı çalışmaları, Baroların çocuk hakları komisyonları ile paylaşarak, baroların savunuculuk yapabileceği ve harekete geçebileceği konular hakkında bilgilendirme yapabilir.
- Vakfın İstanbul özelinde yerel yönetimlerle yaptığı çalışmaların, il barolarının desteği ile farklı illerde yaygınlaştırılması sağlanabilir.
- Barolar kendi yerellerinde resmi paydaşlarla iş birliği geliştirme konusunda Vakıftan destek alabilir.

Bilgi Üretimi

- Çocuk adalet sistemi ve çocuk mahpuslarla ilgili ortak çalıştaylar, kongreler düzenlenebilir.
- Çocuk adalet sistemi ve çocuk mahpuslarla ilgili düzenli bilgi edinme başvuruları yapılabilir.
- Deprem bölgesine ortak saha ziyaretleri düzenlenebilir ve raporlama yapılabilir.
- Toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı, göçmen, engelli, hasta ve başkaca özgü durumu olan çocukları da kapsayacak bir çocuk adalet sisteminin inşası için çalışma grupları kurulabilir, araştırmalar yapılarak yasa ve uygulama önerileri geliştirilebilir.

Erişilebilir olma

- Vakıf ile Baro ÇHM'lerin çocuk mahpuslarla ilgili iş birliklerini geliştirmek, acil durumlarda hızlı diyalog kurulabilmesini sağlamak için ortak iletişim kanalları açılabilir.
- Vakıf ile Baro Başkanlıkları arasında iş birliği protokolleri yapılabilir.

Çocukların yönlendirilmesi ve takibi

- Barolara çağrı yapılarak çocuk görevlendirmesi alan avukatlara erişim sağlanabilir, adli sistemde ya da infaz kurumlarında olup da haklarına erişemeyen çocukların desteklenmesi için Vakfa yönlendirme yapılabilir.
- Vakıf, adli sistemde ya da infaz kurumunda hakları ihlal edildiğinden bilgi sahibi olduğu çocukları, etkili hukuki destek alması için baro ÇHM'lere yönlendirebilir.
- Çocuk hapsedilerinin olduğu illerdeki barolarla Vakıf düzenli olarak temas kurabilir, kurumlardaki çocukların sistemli şekilde ziyaret edilmesi çocuklara ihtiyaç duydukları desteğin sağlanması konusunda ortak çalışma yapılabilir.

Toplantıya Geri bildirim

Toplantıya katılan avukatlara, toplantı sonunda menti.com aracılığıyla "Buradan ayrılırken yanınızda ne götürüyorsunuz?" diye sorduk. Gelen yanıtlarla gördük ki, dayanışmanın, koordinasyonun, bilginin, mücadelenin ve umudun gücüne hep birlikte inanıyoruz.

Sonuç

Raporumuzun birinci bölümünde deprem sonrasında mevcut durumu ortaya koyarken ikinci bölümünde neler yapılması gerektiğini, üçüncü bölümde ise barolar ve sivil toplum iş birliğinin hangi alanlarda hayata geçebileceğine yer verdik.

Türkiye'nin taraf olduğu Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye göre özgürlüğünden yoksun bırakılan çocukların insancıl biçimde ve insan kişiliğinin özünde bulunan saygınlık ve kendi yaşındaki kişilerin gereksinimleri göz önünde tutularak, durumları ile orantılı ve kendi esenliklerine olacak şekilde muamele görmeleri bir çocuk hakkıyken,

deprem gibi travmatik bir yaşam olayının ardından çocukların kapalı kurumlarda tutulmaya devam edilmelerinin çocuğun yüksek yararı ilkesi, gelişim ve sağlık haklarının ihlali niteliğinde olduğunu tespit ettik.

Ön Araştırma raporumuzdaki tüm bulgulara bakıldığında,

- Baroların, adliyelerin ve ceza infaz kurumlarının deprem nedeniyle aldığı büyük fiziksel hasarlar ve halen yaşanan mekânsal sınırlılıklar,
- Deprem bölgesinde insan hakları/çocuk hakları alanında çalışan ve zaten sayıca da az olan avukatlar arasında; hayatını, yakınlarını, evlerini, ofislerini kaybedenlerin, başka illere göç etmek durumunda kalanların bulunması; bölgede halen çocuk hakları alanında çalışan avukatların deprem sonrasında büyük risk taşıyan çocuk ihmal ve istismarına yönelik ihbarlara öncelik vermek durumunda kalmaları,
- Deprem öncesinde, deprem bölgesinde çocuk mahpuslarla ve adli sistemdeki çocuklarla ilgili iş birlikleri kurulup olumlu adımlar atılmış olsa da depremden sonra bu çalışmaların tamamen kesintiye uğraması, çocuklar hakkında bilgi alınamaz hale gelmesi,
- Çocuk mahpusların depremden sonra ihtiyaçları gözetilmeden farklı kurumlara sevk edilmeleri ve bu işlemler sırasındaki hukuka aykırılıklar

çocuk adalet sisteminde hızlı bir gerilemenin yaşanacağı tehlikesi ile karşı karşıya olduğumuzu gösteriyor.

Bu yüzden, katılımcı avukatlar tarafından en fazla vurgulanan önerileri bir kere daha tekrar etme gereği duyuyoruz:

- **Çocuk ceza infaz kurumlarının bağımsız izlemeye açılması,**
- **Afete hazırlıklı barolar ve bu barolar arasında koordinasyon & destek mekanizmalarının oluşturulması,**

- **Afete hazırlıklı çocuklara özgü kurumlar ve bu kurumların hesap verebilir hale gelmesi,**
- **Baro, kamu ve sivil toplum örgütleri arasında iş birliklerinin geliştirilmesi,**
- **Adalet sistemi içindeki çocuklarla ilgili veri eksikliğinin giderilmesi.**

Biliyoruz ki, çocuk haklarını geliştirecek politikalar üretilmesine etki edebilmek ancak bu taleplerin savunuculuğuyla ve hayata geçmesi ile mümkün olabilir. Biz Türkiye Çocuklara Yeniden Özgürlük Vakfı olarak, en önemli paydaşlarımız olan barolar, çocuk alanında çalışan sivil toplum örgütleri ve kamu kurumlarıyla, çocukların haklarıyla **güvende ve özgür** oldukları günler için koordineli çalışmaya gönüllüüz.